

IZ KULTURNOG

ŠARENILA VOJVODINE

P R I M E R

I N Ć I J E

“Živeli smo na železničkoj stanici u Indiji. Moja sećanja na detinjstvo i Jugoslaviju, bio sam tamo do četrnaeste godine, vezana su za prugu i vozove. Možda je to neprirodno, ali ja i dalje vidim sliku crnog voza, koji prolazi kroz železničku stanicu u Indiji, pored naše kuće, noseći sarkofag kralja Aleksandra. U našoj ulici, Moravskoj, bilo je dvanaest kuća. Jedan Srbin, dva ili tri Madara, jedan Židov i ostali su bili Švabe.”¹

I svaki korak koji nas vodi kroz bilo koji deo grada, kao i kroz obližnja mesta, sa veoma osobenim utiscima ovih predela, ne može da ne podseti na vremena o kojima govore reči Jakoba Volfganga Tera. Prepoznatljivi drvoredi kao i ništa manje poznati gradski park jesu spomenici istorije, koja u drugim krajevima Srbije dolazi isto tako do izražaja, premda na drugačiji način. Ovakav trotoar je npr. u Vranju nepoznat, ili pak čelni deo kuće sa 'haustorom' (od nemačkog *Haustor* = kapija kuće) u nastavku, sa prilazom dvorištu. Možda je ovo samo jezičko nasleđe, ali se, ipak, i dalje zadržalo kao način stanovanja. Indija bi se, s obzirom na tadašnji rast stanovništva, svakako, mogla ubrojati u neredovnu kolonijalizaciju, čak u neredovni gradski oblik. Kako je docnije, međutim, mnogo toga podvrgavano planskom uticaju, tako su rezultati ostavili tragove na današnju svakodnevnicu: dvorišta se sastoje od stambenog i privrednog dela sa povećim voćnjacima i povrtarstvom. Poznati su rasporedi dvorišta i isto tako oblik kuća, koje se formiraju u 'g', te se nastavljaju u trupu. Tu su i "čarkade", kako su Nemci govorili, ili, pak, "kotobanje", kako bi Srbi obično rekli.

Ovde, u plodnoj Panonskoj niziji, u središtu stvaranja zemljoradničkog sloja, nalazila se ideja po kojoj je zemlja vrelo kulturne i moralne snage. Čak i jedan Johan Wolfgang Gete, ponesen idejom da se isušeni močvarski predeli nasele, govori u petom činu drugog dela *Fausta* o naseljavanju područja koja su oslobođena od vode kao o najdubljem smislu života i najvišem idealu ljudske egzistencije. U tu svrhu je poznata Rajfajzen banka, tada sa sedištem u današnjoj zgradi Elektrovojdine, nemačkim doseljenicima u Indiji nudila povoljne kredite za kupovinu zemljišta. Odatle i potiče poljoprivredno usmerenje Vojvodine, koje se odrazilo na prepoznatljiv stil u izgradnji kuće i dvorišta.

Sećanja – obostrano breme, koje vuče korene još od težnji Beča i Habzburgovaca na rimsko-nemačkom prestolu za vreme vladavine cara Josifa i Marije

104
 Terézije, kada se težilo više političkoj a manje etničkoj naciji. Zidine osmanlijske tvrđave i spomenik hrabrim vojnicima vojskovođe Ludviga Vilhelma I Badenskog, koji su pali u bici kod Slankamena, sećaju na vreme velikih bitaka na Balkanu. Karlovačkom miru 1699. god. je prethodila bitka kod Sente, međutim, bez srpskih vojnika, kojih je 10000 palo u bici kod Slankamena, pod komandom srpskog vojskovođe a u austrougarskim redovima. Habzburgovci su tek tada izašli u susret srpskim težnjama ka autonomiji.

Položaj na raskrsnici starih trgovačkih puteva, koji vode od Petrovaradina putem Beograda i od Sremske Mitrovice ka Dunavu, inspirisao je tezu po kojoj naziv mesta potiče od turskog naziva za večernju molitvu. Iako se sredinom 15. veka Indija spominje kao vlasništvo mađarske plemićke porodice, u istorijskom pogledu to mišljenje valjda proizilazi iz obaveze plaćanja poreza Turcima, na koji su ovdašnje 23 kuće i jedan udovički dom bili primorani posle osvajanja Srema od strane Turaka 1521–1526.² I tako će istorijski zapisi u vidu sporadično prisutnih popisa pružiti mogućnost postavljanju raznih hipoteza, u želji da se iznadu kulturni tokovi vojvodanskih predela.³

Pa i rodna kuća srpskog prosvetnog reformatora, bečkog studenta Đorda Natoševića, obeležava istoriju koja se sreće u srpskoj svakodnevnicu. S jedne strane se ovom srpskom reformatoru školstva može zahvaliti za današnji savremeni srpski. Ali se, takode, u sećanju na njegov lekarski poziv, ovde nailazi na istoriju civilizacije. Nazvano po najznamenitijem stanovniku, bolnica i banja u Starom Slankamenu su samo primer kontinuiteta između istorije i budućnosti. U "Acumincumu", ili u prevodu: kod "slanog kamena", znanje evropskih starosedelaca pokazuje se u sveže održanom obliku korišćenjem termalnih voda sa preko 40°C.

Indija se spominje u austrougarskim arhivima 1822. godine kao "Oppidum". Taj naziv se može naći i u pravoslavnim i katoličkim crkvenim knjigama, sa značenjem maloga grada, pijačnog mestašca, varošice. "Iudex oppiandus Indiae", "Vitez pijačnog mestašca Indije" je zvanje kojim je senator Jozef Folk (Josef Volk), koji se 1925. doselio u Indiju, postavljen 8. juna 1934. za prvog nemačkog gradonačelnika. Nemački doseljenici nastanjeni u Indiji od 1825–1944. su došli inače iz Banata i Bačke u okviru 2. ciklusa naseljavanja, koje je sprovodila Habzburška dinastija. Gledano kroz istoriju, prvi nemački doseljenici u našim podunavskim krajevima bili su poreklom pripadnici švapskih "plemena". Naziv po poreklu se preneo na sve ljude nemačkog porekla uopšte, bez obzira da li su bili Švabe ili ne. Analogiju ovome naći ćemo u nazivu starosrpske države, koja se u 12. veku za vreme županija zvala "Raška". Međutim, Habzburška monarhija beležila je balkanske susede pod nazivom "Raizen". Tako u Indiji nalazimo pola milenijuma kasnije tzv. "Srpski kraj", po švapskom "Racendorf" – doslovce prevedeno: "Raško selo" – kako su podunavske Švabe nazvale delove grada sa većinskim srpskim življem. No, čak i danas se u narodu može čuti "Srpski kraj".

Sličnu sudbinu će doživeti Sasi, nemački doseljenici iz plemena *Saksonaca* (Sachsen). Daleka 1241. godine ne pamti se samo po upadu Tatara, već i po pojavljivanju Sasa među Srbima. Poznato je da je Uroš I dovodio rudare iz germanskih predela, koji su uostalom vodili svoje poreklo iz plemena Saksonaca, jer je kod ovih bilo razvijeno rudarstvo. A ove migrante će mađarska administracija u

105

rimskoj tradiciji i terminologiji od latinskog "Saxones" beležiti kao Sase, što se nastavilo u Srbiji i Bosni. Što se indijske opštine tiče, danas u njoj nalazimo selo Sase, doduše, samo u narodu. Puni naziv tog sela glasiće Novi Karlovci. Ovdje vredno samo napomenuti da su se doseljenici pod austrougarskom vladavinom iskrcavali u Sremskim Karlovcima. Ovi nazivi danas bude sećanja i paralele. Inače je prof. Gerhard Gezeman (Gerhard Gesemann), 1921, na svojim predavanjima na praškom univerzitetu nazvao Nemce koji su naseljavali područje srednjeg Dunava "Podunavskim Švabama". Bez obzira na sveobuhvatan naziv "Podunavske Švabe", nemački doseljenici u Indiji ubrajani su tada u katoličke Franke, koji su se okupljali u rimokatoličkoj crkvenoj zajednici Golubinci blizu Indije.

U njihovom razvoju i njihovim težnjama srpska i nemačka zajednica pokazale su jednu srodnost, koja je vredna zapažanja. Osnivanje škole i crkve se samo teško može razdvojiti kod ove do 2. svetskog rata dve najveće zajednice naroda u ovom mestu. Kod Srba se školska zgrada od samog početka uvek nalazila na istom mestu – uz crkvu. Još u XVIII veku, 1758, u crkvenim knjigama se spominje izdvajanje "4 for. i 15 dinara 'u kasu školsku'".⁴ No, tada se tek nagoveštavalo otvaranje prve srpske škole u Indiji. Mada crkveni zapisi 1759. beleže da Indinčani "školi i magistra ne imjeju"⁵, već se 1762. god. primećuje da "magister" (= "majstor") u školi ulaže vidan trud. Najpre su u ovom kućerku od naboja po crkvenim knjigama iz 1762. bile samo dve sobe: školska učionica i stan učitelja, podeljene u sredini kuhinjom. Međutim, 1847. prvobitna kućica će biti srušena i nova izgrađena, a tridesetak godina kasnije čak i renovirana. Sve do 28. juna 1876. god. škola je bila verska. Treba takode reći da će, do 1887, časove držati samo jedan učitelj. Tada se Marku Subotiću u školi pridružuje učiteljica Sofija Rogić(eva). Vlasnik zgrade bila je tada Pravoslavna srpska crkvena opština, koja će 1895. god. nanovo srušiti zgradu škole i izgraditi novu, sada sa dve učionice. A onda će posle 1938, nakon Prvog svetskog rata, brojno srpsko stanovništvo, nezadovoljno starom, izgraditi novu školu na sprat sa šest učionica. Obrazovanje nije ostalo na jednoj ustanovi. "Odlukom kraljevske zemaljske vlade odjel za bogoštovlje i nastavu dozvolilo je da se u Indiji osnuje šegrtska škola. Broj 16753 od 16. srpnja 1897. godine."⁶ Da bi udovoljili zahtevima, učitelji i učiteljice ove ustanove govorili su po dva jezika, srpski/madarski ili srpski/nemački.

1832. god. opet, i švapski doseljenici počinju sa izgradnjom svoje škole, trskom pokrivenog naboja u Školskoj ulici (tada Školški sokak ili po nemačkom *Schulgasse*). Zgrada sa tri sobe i kuhinjom će služiti kao škola i kao stan učitelja. Po ugledu na srpske sugradane, kuća je proglašena za prvu parohijsku kuću katolika. To je kuća u kojoj će katolički sveštenik zajedno stanovati sa učiteljem. Školski vrt su zajednički delile i srpska i nemačka škola. U vrtu zasadenom 1877. godine, sva deca su zajedno podučavana u vrtlarstvu i voćarstvu, kako švapska tako i srpska. Obe škole, koje su bile u crkvenom posedu, potom su renovirane, proširene i dograđene. Međutim, 1900. podunavske Švabe će izgraditi na uglu Železničke i Školske ulice novu, veću školu na sprat. U toj nemačkoj osnovnoj školi su bili zaposleni i srpski učitelji, u nedostatku nemačkih kolega. Tako su nemački daci bili u prilici da uče tri evropska pisma. U prvom razredu učili su goticu, u drugom latinicu a u trećem ćirilicu. I, kako je organizacija života oba naroda napredovala, tako je u saradnji sa Savezom udruženja "Agrarin" iz Novog Sada osnovan dečiji vrtić, koji je trebalo da

106
podstiče vaspitanje i obrazovanje na nemačkom maternjem jeziku. Živa organizacija, inače, vodila je ka pridruživanju i jednog broja srpskih porodica.

Ispunjavajući svoje obećanje, Nemcima je izgradnju crkve omogućio grof Pejačević. Sagrađena vlastitim sredstvima trebalo je da služi strogom verskom životu, te je 1872, na dan Svetih apostola Petra i Pavla osveštana. Sledeći svoju tradiciju i poreklo, atmosfera je za vreme bogoslužjenja, božićnom i uskršnjem parastosu bila svečana. Umesto orgulja oglašavale su se trube. A horsko pevanje je negovalo *Nemačko muško pevačko društvo*, osnovano u aprilu 1910. Ovom se uskoro pridružila i bolja polovina, pa je sada mešoviti hor obradovao Indiju operskim pevanjem u pesmi "Rajnska ljubav, rajnsko vino". Manje organizovani u društvenom životu, ali ne i manje druželjubivi, okupljali su se Srbi u *Mesnom crkvenom pevačkom društvu*.

Ljubav prema udruženjima, nasledena iz postojbine, podstakla je vremenom jednog od nemačkih gradonačelnika, Jozefa Volfa (Josef Wolf), da osnuje "Dobrovoljno vatrogasno društvo", čiji je slogan glasio: "Bližnjem u odbrani, vatrogascu na čast." Na taj način je prvo nemačko društvo (streljačko) bilo zamenjeno jednim koje bi služilo zajednici i koje će kao najstarije i najbolje organizovano nemačko društvo doživeti svoju stogodišnjicu.

Današnji gradski centar je dobio svoj izgled deceniju posle postavljanja Jozefa Vilhelma (Josef Wilhelm) za sudiju (1839). Budući da je duh vremena zahvatio sve, tekovine revolucije 1848. su korisno oživotvorili i jedni i drugi. Seljaci, oslobođeni spahijske vlasti, preuzimaju zemlju u svoje ruke. Postepeno se oblikuje evropsko građansko društvo. Pripadnici svih narodnosti imali su sopstvenu dinamiku u organizovanju. Tako su se u neposrednom okruženju opštinske kuće podizale zgrade od građanskog značaja. Opština, po sremskom običaju sa tremom, i uzidanim okruglim stubovima, našla se u sredini mesta. Pored nje, kuća sa stanom beležnika. A u dvorištu opštine nalazila se šupa za vatrogasne šmrkove. Odmah pored, drveni vatrogasni toranj, koji je služio za vežbe i stražarenje u vreme žetve.

Nekada su se stanovnici Indije naseljavali u skladu sa imovinskim odnosima. U glavnoj ulici Kralja Petra I Prestolonaslednika, kao i u spomenutim ulicama Školskoj i Željezničkoj, uglavnom su bili nastanjeni boljestojeći seljaci i trgovci. Ubrajani su u najbogatije i najnaprednije seljake ovog kraja. Oni su od Indije sa preko 5000 nemačkih doseljenika, isto kao i od susedne Nove Pazove, napravili centar nemačkih naseljenika. Tragove ovog vremena još uvek prepoznajemo po zgradama indijskog gradskog jezgra.

Na prelazu iz 19. u 20. vek, kulturne aktivnosti su se odvijale u Čitalačkom društvu, čiji su ciljevi bili negovanje maternjeg jezika pomoću knjiga na nemačkom jeziku. Na listi čitanih knjiga nalazila su se imena autora Ludviga Ancengruber (Ludwig Anzengruber) i Ludviga Ganghofer (Ludwig Ganghofer), Adama Milera-Gutenbruna (Adam Müller-Guttenbrunn) i Karla fon Melera (Karl von Möller). Sastanci, kojima je predsedavao zemljoradnik Jakob Kel (Jakob Köhl), održavali su se u obližnjem mestu u indijskoj opštini, u Krčedinu, najpre u kafani Filipa Hegela (Philipp Hegel), jednog od inicijatora. Prosečni spisak članova, među kojima je bilo i Srba, završavao se 1906. ipak brojem 53.

Kao kulturno središte Srba u Indiji delovalo je Srpsko sokolsko društvo. Društvo za kulturnu, obrazovnu i društvenu delatnost se 1919. na inicijativu

107

predsedavajućeg prote Radoslava Markovića, poreklom iz Indije, ujedinilo sa 1905. osnovanim Srpskim sokolskim udruženjem iz Sremskih Karlovaca. Jedan od članova je bio i Đorđe Vojnović, koji je svoju zbirku knjiga i slika ostavio kao legat rodnom gradu Indiji. Veliki broj autora i naslova, koji su sačinjavali fond *Čitalačkog društva*, danas se, pored mnogih drugih, nalazi u gradskoj biblioteci u Indiji. Kuća porodice Vojnović u centru grada je danas zavičajni muzej u kome se održavaju kulturne manifestacije. Ovde se čuvaju i slike Oskara Zomerfelda (Oskar Sommerfeld), rođenog u Indiji. U zbirci radova ovog slikara nalazi se čitav niz karikatura znamenitih Indinčana. Njih je ovaj dak Minhenske umetničke škole, čija su dela izložena u ženevskoj Palati nacija, obeležio ličnom notom.

Karakteristična je, u vezi sa zajedničkim životom, i jedna tradicija vezana za 1. maj, koja se u to vreme odomaćila. Iako običaj kićenja kuće, poreklom iz Harca a upražnjavan od obe strane, nije ostao sačuvan, analogiju nalazimo u "uranku", koji današnje Indinčane na taj praznik vodi na dunavsku obalu kraj Čortanovaca.

Vidimo da kulturni život Srba i Nemaca u Vojvodini pokazuje mnoge paralele. Uostalom, skoro istovremeno su osnovane u Novom Sadu srpska kulturna institucija Matica srpska i Švapsko-nemački *Kulturbund*. 14. avgusta 1921. osnovao je, potom, Georg Grasl (Dr. Georg Grassl) mesno udruženje *Kulturbunda* u Indiji. Vendelin Miler (Wendelin Müller) je bio izabran za prvog starešinu mesnog udruženja, koje je, pored Bečeja, i Indiju svrstao u središte podunavsko-švapske zajednice. Značaj mesno organizovanog udruženja se ogleda i u zvaničnoj dodeli sopstvenih simbola ovom ogranku 1927. Na inicijativu dr Štefana Krafta (Stefan Kraft), ovaj čin se spojio sa proslavom stogodišnjice nemačkog naseljavanja u Indiji, kao i sa Generalnom skupštinom Švapsko-nemačkog *Kulturbunda*, pod potkroviteljstvom preduzeća *Paul Kraft*. Za kraj bi se možda moglo još spomenuti da se porodični posed porodice Kraft, koji se zvao "Moja volja", danas nalazi na kartama Srema kao selo Jarkovci. Doktor Štefan Kraft, rod. 16.VIII 1884. u Indiji – posle pohađanja Zemunske gimnazije, Trgovačke akademije u Beču i studija prava na univerzitetima u Zagrebu i Hesenu – završio je doktorat u Beču. Njegove nesporne sposobnosti otvorile su mu put političkog angažovanja. Nemačku političku stranku predstavljao je od 1923. godine pa sve do posle 1931, kao jedan od njenih čelnika koji je aktivno saradivao i sa kraljevskom vladom.

...

1. N. Stefanović, *Jedan svet na Dunavu. Razgovori i komentari*, Beograd, Društvo za srpsko-nemačku saradnju, 1997, str. 122.
2. S. Gavrilović, i M. Lesek, *Stara Indija*, Indija, Narodna biblioteka "Dr Đorđe Natošević", 1998, str. 5
3. Naredna beleška o sremskom naselju Indija datira tek iz 1702, kada je austrijska uprava izvršila popis u "turskom selu Indija" (ex pago turcico Ingia) i gde se navode imena srpskih seljaka. (*ibid*, str. 5).
4. *ibid*, str. 34.
5. *ibid*.
6. A. Lukić, *Dobro jutro, majstore! Prilozi gradi za istoriju indijskog zanatstva*, Indija, Grafičar Indija, 1990, str. 22.

LITERATURA

Gavrilović, Slavko i Mirjana Lesek, *Stara Indija*, Indija, Narodna biblioteka "Dr Đorđe Natošević", 1998.

Haller, Hermann, *Syrmien und sein Deutschtum*, Leipzig, Hirzel, 1941.

108
 Lukić, Anton, *Dobro jutro, majstore! Prilozi gradi za istoriju indijskog zanatstva*, Indija, Grafičar Indija, 1990.

Marković, Radoslav, *Pravoslavna Srpska Parohija u Indiji krajem 1900. godine*, Indija, Narodna biblioteka "Dr Đorđe Natošević", 1997.

Marković, Radoslav, *Indija prilog za proučavanje naselja u Vojvodini*, Novi Sad, Matica Srpska, 1923.

Müller, Wendl, Peter Pill und Josef Wilhelm, *Indija*, Freilassing, Pannonia Verlag, 1962.

Panković, Dušan. *Lirski memoari. Potraga za zaturelim osećanjima i zaboravljenim mislima*, Novi Sad: Matica srpska, Indija: Narodna biblioteka "Dr. Đorđe Natošević", 2000.

Renz, Friedrich, *Heimatbuch der Krečdiner Deutschen*, Krčedin, 1930.

Roknić, Momčilo, *Znameniti Indinčani*, Beograd, Indija, GrafoMark, 1999.

Senz, Ingomar, *Die Donauschwaben*, Bonn, Langen Müller, 1994.

Stefanović, Nenad, *Jedan svet na Dunavu. Razgovori i komentari*, Beograd, Društvo za srpsko-nemačku saradnju, 1997.

Taube, Friedrich Wilhelm von, *Historische und geographische Beschreibung des Königreichs Slawonien und des Herzogtums Syrmien*, Leipzig, 1777/78.

Vojnović, Đorđe, *Indija u sećanjima*, Indija, Narodna biblioteka "Dr. Đorđe Natošević", 1997.

Wilhelm, Joseph, *Indija. Donauschwäbische Beiträge*, Freilassing, Pannonia Verlag, 1961.

ZUSAMMENFASSUNG

AUS DER KULTURELLEN VIELFALT IN DER WOIWODINA. BEISPIEL INDJIJA

Um national-politische Ambitionen der Migranten zu schwächen und die wirtschaftlich-kulturellen zu stärken, wurden nach jeder der zahlreichen Grenzveränderungen in Folge der Kriege gegen das Osmanische Reich Arbeiter zur Waldrodung und Trockenlegung des Grenzgürtels benötigt, die danach im "ethnischen Mosaik" ins mittlere Donaugebiet angesiedelt wurden. Daher rührt auch die Vielfalt der Konfessionen in der ausgedehnten Pannonischen Ebene, inmitten welcher sich die Gemeinde Indjija befindet. Rückblickend wird Indjija noch 1822 in den Habzburger Archiven als "Oppidum" erwähnt, einer Bezeichnung, die auch in den orthodoxen und katholischen Kirchenbüchern mit der Bedeutung einer kleinen Stadt zu finden ist, einem Marktflecken. Die aus dem Banat und der Batschka nach Indjija immigrierten Zuesiedler gehörten im Rahmen der Habzburger Tochttersiedlungen zu den ersten Deutschstämmigen, die in Indjija im Zeitraum von 1825-1944 sesshaft waren. Zwar umfassend als "Donauschwaben" bezeichnet, zählten die deutschen Siedler in Indjija zu den katholischen Franken.

Heutzutage noch zeigt die Bezeichnung einzelner Stadtteile oder auch ganzer Dörfer, der ein oder andere Brauch und manches vergessenes Kulturerbe oder ganz einfach das Stadtbild bei der serbischen und der deutschen Gemeinschaft eine doch bemerkenswerte Gemeinsamkeit aus vergangenen Zeiten.